

RİYAD

(الرياض)

Suudi Arabistan'ın başşehri.

Arap yarımadasının orta kesimini kaplayan Necid platosunun doğudaki Dehnâ çölü sınırına yakın bir yerde kurulmuştur. Tarihte Âriz, Harc, Veşm, Südeyr, Zilfî, Mahmel ve Vâdiddevâsir gibi bölgeleri de içine alan coğrafyanın adı olan Riyad'ın sözlük anlamı "bahçeler"dir. Kabilelerin göç yolu üzerinde bulunmasından dolayı Riyad bölgesinin eskiden beri iskân görüldüğü ve Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen Âd ve Semûd ile Arap kabilelerinin en eskilerinden Tasm, Cedîs ve Amâlika'nın bazı gruplarının burada yaşadığı düşünülmektedir. Aynı şekilde Himyerî ve Kinde krallıklarının da bu bölgede nüfuz kurduğu sanılmaktadır. İslâm coğrafyacılarının eserlerinde daha ziyade Necid, Yemâme veya Hacrül-yemâme adlarıyla zikredilen Riyad bölgesi ünlü Arap kabilelerinden Benî Hanîfe, Benî Temîm, Benî Âmir b. Sa'saa ve Aneze'nin önemli kollarının yaşadığı yer olarak gösterilmektedir. İhtiva ettiği su kaynaklarından ötürü Riyad ve civarı, İslâmiyet'in yayılmasından sonra hac yoluna dönüşen Arabistan'ın güney-kuzey ve doğu-batı istikametlerindeki ticaret yollarının en önemli uğrak yeri konumundadır.

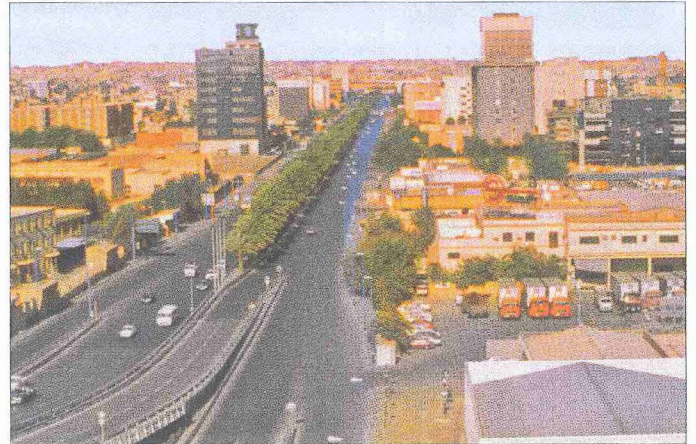
Hz. Peygamber devrinde İslâm'ın yayıldığı ilk bölgelerden olan ve Riyad'ı da kapsayan Yemâme bölgesi aynı zamanda ilk ridde hareketlerinin başladığı yerdir. Bu sebeple ilk İslâm orduları ridde hareketlerine karşı bu bölgeye sevk edilmiştir. Hulafâ-yi Reşîd'in devrinden itibaren merkezden gönderilen valilerle yönetilmiş, ancak bölgede Abbâsî Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte kabile güçlerine dayanan yerel emirlikler etkili olmaya başlamıştır. 923'te (1517) Arap yarımadası kısmen Osmanlı yönetimine girdiğinde Necid ve civarında birçok emirlik bulunuyordu. 952'de (1545) Basra, 960'tan (1553) sonra Lahsâ beylerbeyliğinin kurulmasıyla mahallî emirlikler de Osmanlı hâkimiyetine girdi. Fakat sahildeki Osmanlı idaresi Necid içlerine nüfuz edemediğinden bölgenin geleneksel yapısı değişmedi. Devletin yerel sorumlulukları genellikle Mekke emirlerine yükledi. Emîrler, bölgeden vergi toplamanın yanı sıra kabileler arası anlaşmazlıkların giderilmesi için de müdahalelerde bulunuyordu. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Lahsâ beylerbeyleri yerine Benî Hâlid kabilesinin devlet adına hüküm sürmesi prensibini benimsediği XVII. yüzyılın ikinci ya-

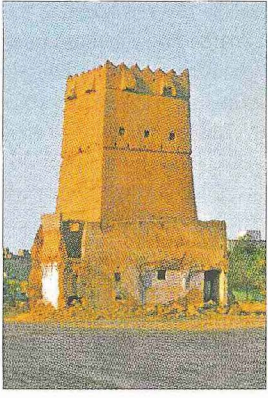
rısına kadar devam etti. Eski Hacrülemâme şehrinin kalıntıları üzerine kurulan Riyad'ın sürekli bir yerleşim merkezi haline gelmesi de bu dönemde gerçekleşti.

Riyad'ın yakınında bulunan Dir'iye Emirligi 1136 (1724) (veya 1139/1727) yılında Suûdîler'in eline geçti. Riyad ise 1099'dan (1688) itibaren Benî Hanîfe'den Ebû Zer'a ailesinin yönetimindeydi. Bu iki komşu emirliğin ilişkileri Muhammed b. Abdülvehhâb'ın 1158'de (1745) Dir'iye'ye gelmesiyle bozulmaya başladı ve o tarihte Dir'iye Emîri Muhammed b. Suûd ile Muhammed b. Abdülvehhâb arasında sağlanan ittifak sonucu Vehhâbîlik adına ilk önce Riyad'a saldırmaya karar verildi. O sırada Riyad emîri olan Dehhâm b. Devvâs ile Suûd ailesine bağlı kuvvetlerin 1746-1773 yılları arasında otuz beş defa karşı karşıya geldikleri mücadelenin sonunda Riyad Suûdîler'in eline geçti. Ardından Arap yarımadasında Vehhâbîliğin yayılması hızlandı ve Riyad stratejik bir mevki haline geldi. Vehhâbîler'i Hicaz'dan çıkarmak üzere görevlendirilen Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın başlattığı askerî harekâta Riyad halkı da destek verdi ve bölge 1818'de Osmanlı denetimine girdi.

Suûd ailesinden Türki b. Abdullah 1824'te aldığı, Dir'iye'ye göre muhafazası daha kolay ve tarıma daha elverişli olan Riyad'ı idare merkezi yaptı; Osmanlı Devleti de vergi vermesi karşılığında Türki'nin yönetimini onayladı. Türki eski surları onarıp güçlendirerek bugünkü Riyad'ın temellerini attı ve istikrarı sağlamaya çalıştı; fakat aile içi rekabet neticesinde on yıl sonra öldürüldü. Yerine geçen oğlu Faysal'ın vergi ödememesi üzerine Mısır'dan gönderilen Hurşid Paşa 1837'de şehre giderek beraberinde getirdiği Hâlid b. Suûd'u emîr tayin etti. 1840 Londra Antlaşması'nın ardından Osmanlı askerlerinin Necid'i boşaltmasıyla Hâlid b. Suûd Riyad'dan ay-

rılmak zorunda kaldı. 1843'te Mısır'da tutuklu bulunan Faysal b. Türki serbest bırakılınca Riyad'ın yönetimini tekrar ele geçirdi ve Osmanlı Devleti önce onun emirliğini tanıdı, sonra da kendisini Necid kaymakamlığına getirdi (1848). Faysal'ın nüfuzu Riyad merkezli Necid kaymakamlığı döneminde sahil kesimlerine kadar yayıldı ve Riyad'ın cazibesi giderek arttı. 1865 yılında Faysal'ın ölümüyle aile içi çekişmeler tekrar başladı. Babasının yerine kaymakam tayin edilen Abdullah'a kardeşi Suûd muhalefet etti. Böylece Riyad uzun yıllar sürecek bir iç mücadelenin merkezi haline geldi. Bu arada Bağdat Valisi Midhat Paşa, Ahsâ'ya askerî bir harekât düzenledi ve Necid sahillerinde tekrar istikrar sağlandı. Ancak Abdullah'ın rakibi Suûd b. Faysal bertaraf edilemedi ve onun 1875 yılında ölümüne kadar Riyad'ı elinde tutması engellenemedi. Bu tarihten itibaren mücadele Suûd'un oğulları ile Faysal'ın oğulları arasında gelişti. Bölgede yeni bir güç olarak ortaya çıkan Hâil Emîri İbn Reşid bu karışıklıklardan yararlanarak 1891'de Riyad'a girdi ve Muhammed b. Faysal'ı emirlik tahtına oturttu. Riyad'ı terketmek zorunda kalan Suûd ailesi Sabâh hânedanının desteğiyle Küveyt'e yerleşti. 1897'de Muhammed b. Reşid'in ölümü üzerine Reşidîler'le Benî Sabâh arasındaki mücadele tekrar başladı. Bu rekabette Abdülazîz b. Abdurrahman b. Suûd, Benî Sabâh'ı destekledi, buna karşılık müstakbel Riyad emîri olarak kabul edildi. Reşidîler'in giderek zayıflaması ve Riyad'a takviye yapamaması Abdülazîz'in 15 Ocak 1902'de şehri ele geçirmesiyle sonuçlandı. Osmanlı Devleti, Abdülazîz'in babası Abdurrahman'ı Riyad kaymakamlığına getirdi, o da yönetimi fiilen oğlu Abdülazîz'e bıraktı. Abdülazîz 1932'de Suudi Arabistan Krallığı'nı kurduğunda Riyad'ı başşehir yaptı.

Riyad'dan
bir görünüşü

Riyad'ın
geleneksel
evlerinden biri

Riyad merkez olduğu yıllarda 30.000 nüfuslu küçük bir şehir iken petrol gelirlerinin yansımaya başladığı 1950'lerden itibaren hızla büyümeye başladı ve 1997'de 2.800.000'e ulaşan nüfusu 2000'li yıllarda 4 milyonu geçti. 1949'da surlarının yıkılmasından sonra XIX. yüzyıla ait Masmek Kalesi ile eski Suûd sarayından başka tarihî yapısı kalmayan Riyad, Suudi Arabistan'ın en gelişmiş şehri, modern mimaride yapılmış ticaret ve alışveriş merkezleri, yaygın hizmet binalarıyla dünyanın en hızlı büyüyen şehirlerinden biri oldu. Başşehir olmanın sağladığı imkânlarla, bilhassa petrol rafinerileri ve diğer sanayi kuruluşlarıyla Suudi Arabistan'ın ekonomik bakımından da en önemli şehri haline geldi. 1940'ta herhangi bir modern okul bulunmayan Riyad'da bugün Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye (1953) ve Câmîatü'l-Melik Suûd (1957) adlı iki büyük üniversite eğitim vermektedir. Dünya Müslüman Gençlik Teşkilâtı (1972), İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı İslâm Ülkeleri Dayanışma Oyunları Spor Federasyonu ve Uluslararası Arap-İslâm Okulları Birliği ve Körfez İşbirliği Konseyi (1981) Riyad'da kuruldu. 1951 yılından beri Riyad'ı Basra körfezi kıyısındaki Demmâm'a bağlayan demiryolu hattı bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, BEO, nr. 193339, 193796, 198727; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 1535, 1735, 10782; BA, Yıldız-Sadaret Hususi Mâruzat Evrakı, nr. 253/38, 253/92; Lutfi, *Târih*, VIII, 148; Osman b. Bişr en-Necdî, *'Urvânü'l-mecd fi târihi Necd* (nşr. Abdurrahman b. Abdullatif b. Abdullah Âlûş-Şeyh), Riyad 1402/1982, I-II; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Târîhu Necd*, Kahire, ts., s. 26; R. B. Winder, *Saudi Arabia in the Nineteenth Century*, London-New York 1965, tür.yer.; Hamed el-Câsir, *Medinetü'r-Riyâd*, Riyad 1966; Hüseyin Halef eş-Şeyh Haz'al, *Târîhu'l-Cezireti'l-'Arabiyye fi 'aşri's-Şeyh Muhammed b. 'Abdüvehhâb*, Beyrut, ts. (Matâbiu dâiri'l-kütüb), s. 234-236, 309-310; Muhammed b. Abdullah Âlû Abdülkâdir, *Tuhfetü'l-müstefid bi-târîhi'l-Ahsâ' fi'l-kadim ve'l-cedid*, Riyad 1982, s. 143-148; P. Bonnenfant, "La capitale saoudienne: Riyadh", *La péninsule arabique d'aujour-*

urd'hui, Paris 1982, II, 655-705; *Riyadh: The City of the Future*, Riyad, ts. (King Saud University Press); W. Facey, *Riyadh: The Old City*, London 1992; Zekerîya Kurşun, *Necd ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti: Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Ankara 1998, tür.yer.; Abdullah b. Nâsir el-Velî v.dğr., *Muntakatü'r-Riyâd*, Riyad 2002, I-IX, tür.yer.; *Takvîm-i Vekâyi'*, nr. 350, 22 Ramazan 1263; B. Philby, "Riyadh: Ancient and Modern", *MEJ*, XIII/2 (1959), s. 129-141; *Kâmûsü'l-'âm*, III, 2385; A. Grohmann - [Ahmet Ateş], "Riyâd", *İA*, IX, 744-747; C. Chal-line, "al-Riyâd", *EI²* (İng.), VIII, 547-548.

ZEKERİYA KURŞUN

RİYÂHÎ

(الرياحي)

Ebû İshâk İbrâhîm b. Abdülkâdir
b. Ahmed b. İbrâhîm
er-Riyâhî et-Testûri et-Tarablusî
(ö. 1266/1850)

Malikî fakihî, müderris, şair ve sûfi.

1180'de (1766-67) doğdu. Aslı Libya Trablusgarp'ta yerleşmiş Mehâmîd (Mahmudlar) kabilesinden olup büyük dedesi İbrâhîm buradan Tunus'a göçerek Riyâh'a (bugünkü Mecâzülbâb) bağlı Arûse mevkiine yerleşmiş ve Kur'an okutmakla meşgul olmuştur. Oğlu Ahmed, Endülüs'teki Testûre'ye göç etmiş, kendisi ve oğlu Abdülkâdir burada vefat etmiş, İbrâhîm de burada dünyaya gelmiştir. Hıfzını ve ilk öğrenimini Testûre'de tamamlayan Riyâhî ilim tahsili için Tunus'a gitti. Havânîtüâşûr ve Bîrûlahcâr medreseleriyle Zeytûne Camii'nde dil, edebiyat, hadis, fıkıh ve tefsir dersleri aldı. Önceleri Şâzeliyye tarikatına intisap etmişken daha sonra Ticâniyye tarikatına geçti. Uzun bir süre Zeytûne Camii ile Câmîu Yûsuf Sâhibi't-tâba'da müderrislik yaptı. Başta oğulları Muhammed Tayyib ile Ali olmak üzere Muhammed Neyfer, Muhammed Bahrî, Tâhîr b. Âşûr ve Muhammed b. Selâme gibi birçok öğrenci yetiştirdi.

Tunus'taki yirmi yıla yakın müderrislik hayatında geçim sıkıntısı çeken Riyâhî buradan ayrılmaya karar verince bundan haberdar olan Vezir Ebû'l-Mehâsin Yûsuf Sâhibü't-tâba' ona ev temin etti, tevsik göreviyle maaş bağladı ve kendisini evlendirerek suretiyle kararından vazgeçirdi. Tunus'ta kuraklık sebebiyle yaşanan kıtlık ve açlık üzerine Emîr Hammûde Paşa 1218 (1803) yılında Riyâhî başkanlığındaki bir heyeti erzak talebi için Mağrib-i Aksâ Sultanı Mevlây Süleyman'a gönderdi. Riyâhî, sultana kasideler sundu ve talebini dile getirdi; ardından gemiler dolusu erzakla geri döndü. Bu sefer esnasında Fas, Ka-

raviyyîn ve Selâ'da Muhammed el-Kureşî es-Selâvî, Muhammed b. Fakih ve Muhammed Arabî ed-Dimnâtî gibi âlimlerle tanıştı; onlardan faydalandı ve icâzet aldı. Yine burada Ticâniyye tarikatı kurucusu Seyyid Ahmed et-Ticânî'den tarikatın esaslarını öğrenerek Tunus'ta onun halifesi oldu ve tarikatı yaydı. Havânîtüâşûr Medresesi yakınında Ticâniyye evrâd ve ezkârının okunduğu Zâviyetü Sîdî İbrâhîm er-Riyâhî'yi yaptırdı. 1221'de (1806) üstadı Ömer Mahcûb, Tunus Mâlikî kadılığından azledilince Hammûde Paşa, Riyâhî'yi bu göreve getirmek istediye de o bunu kabul etmemek için Zağvân'a kaçtı, hocası İsmâil Temîmî'nin kadı tayin edilmesi üzerine dönerek tadrîs görevine devam etti. Aynı yıl hacca giden Riyâhî bu sırada Mısır ve Hicaz âlimlerinden istifade etti ve 1242 (1827) yılında ülkesine döndü. 1248'de (1832) İsmâil Temîmî'nin vefatından sonra Emîr Mustafa Bay'ın teklif ettiği Mâlikî başmüftülüğü görevini kabul etti. Her hafta emîrin huzurunda toplanan kadî meclise Hanefî müftüsüyle birlikte katıldı ve başkanlık yaptı. Bir mecliste eski öğrencisi ve Tunus kadısı Muhammed Bahrî ile yetimin bakımı ve mirasıyla ilgili bir meselede tartıştı. Onuruna son derece düşkün olan ve fikirlerinin tartışılmasına tahammül edemeyen Riyâhî, emîrin kadının görüşünü yürürlüğe koyması üzerine görevinden istifa etti ve emîre vekâleten hac yolculuğuna çıktı. İskenderiye'ye uğrayıp Kahire'ye gitti; burada Ezher ulemâsı tarafından iyi karşılandı. Medine'de Ravza-i Nebî'nin karşısında okuduğu "Dâliyye"sinde anılan tartışmayla ilgili şikâyetini dile getirdi. Hacdan dönmeyen kısa bir süre önce veya hac dönüşünde Emîr Mustafa ile Muhammed Bahrî'nin vefatı Riyâhî'nin bedduasıyla ilgili görüldüğünden Mustafa Bay'ın oğlu I. Ahmed'in Riyâhî'den çekindiği ve daima gönlünü almaya çalıştığı kaydedilir.

1254 (1838) yılında Emîr I. Ahmed, Osmanlı Devleti'nin Tunus'u yıllık vergiden muaf tutmasını temin için Riyâhî'yi fakih ve kâtip Mahmûd Bûhâris ile birlikte İstanbul'a gönderdi. Sultan II. Mahmud ve maiyeti tarafından yapılan karşılamada okuduğu Kur'an sebebiyle herkesin hayranlığını kazanan Riyâhî, Sultan Mahmud'a ve Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'ya talebini dile getiren kasideler sundu. Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'le tanıştı, onunla mektuplaşmaları devam etti. Osmanlı Devleti de Tunus'tan yıllarca vergi almadı. Emîr I. Ahmed 1255'te (1839) müderrisler arasında rütbe esasını getirince Riyâhî, Zey-